

Intézményi identitás a hagyományőrzés és haladás keresztútján – Honnan hová tart a Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár?

BÁLINT Ágnes

Bevezető

Könyvtárunk a Magyarországi Református Egyház, ezen belül a Tiszántúli Református Egyházkerület és az ősi intézmény, a Debreceni Református Kollégium tagintézményeinek szolgálatát tartja feladatának. Nyilvános teológiai szakkönyvtár: „a református hagyományok és szellemiség, az egyetemes és magyar művelődéstörténeti értékek feltárására és megőrzésére törekszik, továbbá a teológiai és vallástudományok korszerű feldolgozását és hozzáférhetővé tételét végzi az oktatás és tudományos kutatás számára.”¹

A Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár a legnagyobb magyar egyházi könyvtár. A tanulmány az intézményi identitás kérdéseit járja körül az önazonosság megőrzése és a változásokra való nyitottság megkerülhetetlen feszültségében. Az önmeghatározásban előbb egy hagyományos, majd egy újabb keletű metaforára támaszkodik, ezt követően az intézményi identitás néhány társadalomtudományi modelljének elméleti keretében tárgyalja a közelmúlt kihívásait, változásait, útkeresését és

eredményeit. Nagy múltú intézmények esetében az identitás történeti szempontú megfogalmazása azzal a veszéllyel járhat, hogy vagy a jelen tényszerű adatai nem illeszkednek az áthagyományozott énképbe, ezért homályban maradnak, vagy olyan pályára kényszerítik azt, amely saját környezetétől idegeníti el az intézményt. A tanulmány önfeltáró jelleggel, tényekre alapozva igyekszik bemutatni a könyvtár állományával, nyilvános tereivel, felhasználóival és munkatársaival kapcsolatos kihívásokat és eredményeket, valamint egy később kidolgozandó jövőkép néhány fontos elemét is megelölegezi.

Az intézményi identitás metaforái

Amikor egyszer *Umberto Eco* hatalmas magánkönyvtárát² megpillantotta a postása, a legenda szerint elhülten kérdezte az idős professzort: „*És maga ezeket mind olvasta?*” Hogy mit felelt a postásnak, nem tudjuk, de vélhetően azt, hogy a kérdésfelvetés helytelen, mert a könyvtárra nem úgy kell gondolni,

mint már elolvasott és ezért okafogyottá vált könyvhalmazra, vagy még elolvasandó s ezért nyomasztó feladatra, hanem úgy, mint mindenkor rendelkezésre álló munkaeszközre.

Mit jelent ez a metafora?³ Nemcsak a könyvtárban elhelyezett vagy az általa hozzáférhető dokumentumok, az analóg vagy digitális eszközök, hanem a könyvtár egésze munkaeszköz, a maga belső, jól kialakított elméleti struktúrájával és az azt leképező, megfogható, megtapasztalható építményével, elrendezésével. A könyvtárnak a történelme során kialakult, szilárd alapot jelentő rendezettség biztosítja, hogy információszervezőként és -szolgáltatóként alkalmas és hasznos munkaeszköz lehessen mindazok – az olvasók, a szakfeladatokat ellátó munkatársak, illetve a működést lehetővé tevő és a fejlesztést támogató fenntartó – számára, akik készek dolgozni vele, benne és érte. E szereplők, akik a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának életére (vagyis annak változásaira, organikus fejlődésére, célképzetének és tevékenységének formálására) hatással vannak, bonyolult kapcsolatrendszeret testesítenek meg. A fenti szerepek között sok átjárás van, és ez az intézményi identitásban is megjelenik. Az egykori örökhatározó professzorok diák-, tanár- és adományozói szerepben egyaránt kapcsolódtak a könyvtárhoz, sőt, mindehhez többek esetében a tudós könyvtárnoki szerep is hozzáadódott, vagyis használói és építői is voltak a könyvtárnak. Bármilyen elemekből és hagyományokból tevődik össze az intézmény identitása, az biztos állítható, hogy a könyvtár nem önmagáért van. Még akkor sem, ha a működése évszázadai alatt létrejött gyűjtemény olyan, eszmeileg és anyagilag egyaránt felbecsülhetetlen értéket képvisel, mint a Debreceni Nagykönyvtárban. Akkor sem, ha ez az örökség a Református Kollégium intézménytörténeti önazonosságának, illetve Debrecennek mint egyházszervezeti központnak is fontos alkotóeleme, és amelyet dr. Varga Zsigmond „egy fényesebbé csiszolódott drágakő”-nek nevez a Kollégium 400 éves évfordulójára írt könyvtártörténetében, és „a művelődés folyamatosságának leghathatósabb biztosító eszköze”-ként méltatja.⁴

Az egykori tudós könyvtárigazgató megállapítására ma is támaszkodni lehet: „Nem igaz, hogy az emberiség életében egyszer – bármikor – szerepet játszott tárgyak, írások lomokká avasodnának, melyek mint kuriózumok legfeljebb az őrzést érdemlik meg...”⁵ Monográfiájában részletesen számba veszi mindazt az örökséget, amelynek XVI. századi kezdeteiről csak közvetve, de 1706-tól katalógusok, könyvjegyzékek

és más források alapján már közvetlenül is van tudomásunk, vagyis hogy a kollégiumi Anyakönyvtár milyen könyveket és egyéb különlegességeket, úgymint térképeket, glóbuszokat, régészeti leleteket, pénzérméket, adomány- és kiváltságleveleket, kéziratokat gyűjtött, amelyek később az önállósuló Levéltár és Múzeum alapjait is megvetették. Azzal, hogy számba vette, könyv- és kultúrtörténetileg értékelte és közreadta az akkori könyvtári állomány értékes darabjait, Varga Zsigmond szakmai iránymutatást is hagyományozott ránk. A következőkben mégsem a Nagykönyvtár kincseit, hanem identitásának olyan lényegi elemeit tekintem át, amelyek segítségünkre lehetnek abban, hogy az intézmény jelenlegi működésének és lehetséges fejlesztési irányainak értékelésében a „drágakő” metaforától – annak valódi és jelképes értékét mindvégig szem előtt tartva és híven őrizve – a „munkaeszköz” metafora jelentéstartalma felé mozduljunk el, amely – mint idéztük – csírájában már Varga Zsigmond szemléletében is megvolt. Az ősi Debreceni Református Kollégium 1538-tól, a debreceni oktatásügy protestáns fordulatától számítva alapítási évét. Ez az egyetlen hazai felsőoktatási intézmény, amely ilyen hosszú időn keresztül, megszakítás nélkül, alapítása helyszínén teljesíthette hivatását. Az intézmény fő törekvése minden korszakban a lelkész- és tanárutánpótlás biztosítása volt, de az enciklopédikus ismeretek és az új tudományterületek oktatásban való megjelenésével a XVIII. századtól kezdve egyre több diák állt jogi, műszaki vagy természettudományi pályára is. Eredetünk és történetünk ehhez a kivételes oktatási hagyományhoz kapcsolódik: a könyvtár fejlődése az oktatás helyzetének társadalmi, politikai, egyházi változásait leképezve valósult meg. Az intézmény több név- és státuszváltozáson ment keresztül, ugyanakkor Debrecen első nyilvános könyvtárává is lett azáltal, hogy 1889-ben heti két napon megnyitotta olvasótermét a város érdeklődő polgárai számára.

Mára a Debreceni Református Kollégium égisze alatt több oktatási intézmény is működik az Egyházkerület fenntartásában, ezek a közoktatás minden szintjét átfogják, illetve felsőoktatás és felnőttképzés is folyik falaik között.⁶ A Kollégium könyvtárából önállósult Levéltárral és Múzeummal együtt 2020 januárjától a fenntartó a „Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyűjteményei” néven önálló belső jogi személyként működteti ezen intézményegységeket. Újraalapításunk identitásunk újrafogalmazásának és céljaink tudatos kijelölésének alkalmául is szolgál.

Az intézményi identitás társadalomtudományi modelljei

Nagy múltú intézmények esetében a történetiség egyszerre magyarázza és el is takarja az identitás bizonyos elemeit. A hagyomány Janus-arcú jelenség: erős identitáselemeket ad, de képes annyira meg is szilárdítani egyes struktúrákat és szerepeket, hogy nehézzé válik bennük hitelesen felmutatni a korszerűség ismérveit vagy érvényt szerezni követelményeinek. A történetiség elve helyett ezért a Nagykönyvtár identitáselemeinek vázolásában az intézményi változások társadalomtudományi modelljéhez folyamodom. A politikatudomány elméletalkotóit máig foglalkoztatja a politikai és társadalmi intézmények változásait leíró mechanizmusok megértése, megragadása. Ezen elméletek két egymástól markánsan eltérő típusát különböztetik meg az egy-egy intézmény identitását alakító változásoknak: az egyik a *kívülről eredő vagy exogén sokk*, a másik a *fokozatos változás*. Ha egy intézmény hosszú ideig működik, az az állandóság magától értetődő bizonyítéka, az elméletalkotók szerint azonban az is érdeklődésre tarthat számot, hogy minek köszönhető ez a stabilitás, amelynek háttérben akár a változásnak való tudatos vagy öntudatlan ellenállás is szerepet játszhat. Ebből következik, hogy érdemes megvizsgálni, melyek azok az identitáselemek, amelyeket semmilyen külső, környezeti vagy ágazati hatás, kihívás ellenére sem kell feladni, mert a rövid távú veszteségek hosszú távú stabilitással járnak együtt, és az intézmény fennmaradását szolgálják. És fordítva: választ kell keresni arra a kérdésre is, hogy melyek azok az identitáselemek, amelyek – éppen megszilárdulásuk miatt – már nem segítik a hivatás betöltését, mert öncélúvá váltak, és nem az identitáshoz tartozó lényegi feladat ellátását támogatják, hanem egy letűnt korhoz kapcsolódó intézményi énképnek felelnek meg, és ezzel akadályozzák a mindennapi hatékony működést.

Exogén sokkra – vagyis olyan, a környezetben történt változás révén bekövetkezett ütésszerű hatásra, mely után csak nagyobb változtatás révén tudott a Nagykönyvtár helyreállni – többször is sor került az intézmény történetében, ilyenek például a vis maior esetek. Legutóbb 2010-ben történt olyan esemény – a tetőszerkezet megrongálódását követő beázás –, amelynek kijavítására az *Új Magyarország Fejlesztési Terv* keretében benyújtott pályázat adott lehetőséget, és amely a teljes idegenforgalmi kínálat átgondolását és látogatóbarát fejlesztését mozdította elő és tette lehetővé. A *stabilitás modelljének* ismérve

tehát, hogy olyan mértékben állandóak, berögzöttek az intézményi kultúra normái, a kapcsolódó érdekek és a befektetett (tudás)tőke, hogy egy exogén sokk képes csak (illetve e nélkül nagyon nehéz) változásra készíteni az így működő intézményeket.

A másik modell a *folyamatos és fokozatos változásé*: bizonyos erők a változás felé kényszerítik az intézményeket, mások viszont a status quo fenntartásának irányában hatnak – de ezen hatások eredője mégiscsak egy folyamatos változás irányába mutat. Erre szintén a közelmúltból hozunk olyan példákat, amelyek hatása ma is érezhető a Nagykönyvtárban. E modell tartalmazza a *rétegződés (layering)* fogalmát: eszerint a régi intézményre új rétegek rakódnak, például új funkció, új szolgáltatáspolitiká vagy új felhasználói réteg jelenik meg. Ilyen a Nagykönyvtár klasszicista teremkönyvtárának idegenforgalmi látványosságként és kiállítóhelyként való üzemeltetése, a nyilvános könyvtári státuszhoz kapcsolódóan a közművelődési programok szervezése, illetve ilyen volt egy néhány éves átmeneti időszakban a Gimnázium középiskolás diákjai számára nyújtott iskolakönyvtári szolgáltatás. *Átalakítás (conversion)*, ha az intézmény/működés újragondolása új célok érdekében történik. 2013-ig több mint egy évtizeden keresztül a múzeumi látogatóterekben (a helytörténeti, iskolatörténeti, egyházművészeti kiállításokban, az Oratóriumban és a freskókkal díszített lépcsőházban) múzeumi személyzet híján a teremörzés és idegenvezetés feladatát is a könyvtári szakdolgozók látták el. *Kiszorítás (displacement)* a neve annak a jelenségnek, amikor egy régi intézményt megszüntetnek, hogy helyette (és gyakran mellette) egy újat hozzanak létre. A Kollégium épületében működő Hittudományi Egyetem a maga felsőoktatási szakkönyvtárának létrehozásával tulajdonképpen átvette a Nagykönyvtár hagyományos feladatát, amelyet a Kollégium első és központi könyvtáraként évszázadokon át ellátott, és amely identitását megalapozta és folyamatosan meghatározta. *Sodródás (drift)* veszélye áll fenn, ha az újonnan létrehozott közgyűjteményi struktúrában a látogatóforgalmi szakfeladatok, szolgáltatások és kihívások erőteljesebb képvisellete, illetve a vezetés részéről az e céloknak megítélt magasabb prioritás a könyvtárat háttérbe szorítja a másik két közgyűjteményi intézményrészhez (a levéltárhoz és a múzeumhoz) képest.⁷ Amikor az intézményi identitás kérdéseit vizsgáljuk, érdemes még megfontolni az *útfüggőség elméletét*,⁸ miszerint a múlt döntései, amelyek egy-egy intézmény létrejöttének akár legkorábbi fázisában születtek, hosszú ideig fennmaradnak, és korlátozzák a sze-

replőknek a jövőre vonatkozó lehetséges döntéseit. Amikor a kiegyezést követően megkezdődött egy új katalógusrendszer és könyvtári rend kiépítése, elődeink olyan megoldást választottak, amely megőrizte a XVII–XVIII. század könyvtári rendjének „fő vonulatait” – azaz húsz tematikus szakcsoportra tagolták, és egy-egy csoporton belül folyamatosan számozták a könyveket. Erre a döntésre nem volt hatással más hazai és külföldi könyvtárak gyakorlatának tanulmányozása, pedig még a Dewey-féle tizedes osztályozás is felmerült mint lehetőség – és amely a mai napig használatos és kedvelt több európai teológiai szakkönyvtárban.⁹ A kialakított raktározási rendszer a XX. század közepéig állt fenn, addigra merev tudományfelosztása elavult, és helytakarékosabb megoldásra is szükség lett. Hasonlóképpen kényszerpályára állította a könyvtárat a régi könyvállomány nagysága mint uralkodó identitáselem, melyet a modern könyvállomány ugyan lassú, de mégiscsak jól hasznosuló gyarapodása nehezen tud felülmúri vagy legalább árnyalni a szakmai és laikus közvéleményben. Egy nem túlságosan nagy jelentőségűnek tűnő, ám tudatos és tudattalan szinten is ható gyakorlat például, hogy valahányszor a helyi napilapban valamilyen könyvtárunkat érintő hír megjelenik, azt mindig a klasszicista teremkönyvtár, és nem a könyvtári szolgáltatások helyszínéül szolgáló nyilvános olvasóteremünk képével illusztrálják.

Az intézményi identitás modellezése során az „akik vagyunk” tényzerűségei párba állíthatók az „amit teszünk” aktivitásaival, középpontba helyezve az értékekre vonatkozó kimondott és ki nem mondott preferenciákat. Úgy vélem, a „*fact sheet*”-típusú tényekre alapozva kell megtervezni a gyűjtemény- és szolgáltatásmenedzsment teljes körét, mégpedig úgy, hogy közben érvényesüljenek, megvalósuljanak, termékenyítően hassanak a könyvtári munkára az egyéni és közösségi értékek. Ezek közül a teljesség igénye nélkül a következőket említjük meg: a tudás és a tanulás értéke, a munka által történő boldogulás hite, a tehetséggel és idővel való gazdálkodás felelőssége, a tudásmegosztáson alapuló ismeretgyarapodás, a közösségi hovatartozás megélésének igénye stb.

Akik vagyunk, és amit teszünk: a Nagykönyvtár helyzete és a közelmúlt identitásformáló lépései

A Nagykönyvtárra vonatkozó helyzetelemzést adatokra, tényekre építve kívánjuk megfogalmazni a bizonyítékokon alapuló könyvtároosság¹⁰ elvei és gyakorlata szerint. A hazai könyvtári minőségirányítás

szintén olyan szakmai terület, amelynek elveit és bevált gyakorlatait hasznosítani lehet a helyzetelemzés és a jövőre vonatkozó stratégia megfogalmazásánál is, ezért írásomban a minőségügy rendszerszemléletére és felhasználó-központúságára támaszkodom.

A Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár és Teológiai Szakkönyvtár helye a magyar könyvtári rendszerben

Az intézmény közel félmillió kötetre becsült állományával a legnagyobb egyházi könyvtári gyűjteménynek számít Magyarországon. Típusát tekintve egyházi tudományos könyvtár,¹¹ 2000. június 16-tól pedig egyúttal nyilvános könyvtár,¹² amely 2020 januárjától a Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyűjteményei szervezeti egységeként működik. Református egyházkerületi könyvtárként könyvtártípológiai és egyházszerkezeti szempontból is a Magyarországi Református Egyház másik három egyházkerületének könyvtárai állnak hozzá a legközelebb: a Dunántúli Egyházkerület Pápai Református Gyűjtemények keretében működtetett Könyvtára, a Tiszáninneni Egyházkerület által fenntartott Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek részeként működő Sárospataki Nagykönyvtár, valamint a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének része, a Ráday Könyvtár. E könyvtárak története is a kollégiumi és/vagy teológiai oktatáshoz kapcsolódik: gyűjteményük kialakulása, állományuk jellege sok rokon vonást mutat a Nagykönyvtáréval, így sok tekintetben szakmai viszonyítási alapot jelentenek a számunkra, illetve partnereink a tapasztalatcserében.

Az egyházi fenntartású könyvtárakat az Egyházi Könyvtárak Egyesülése (EKE) fogja össze szakmai érdekképviselői szervként. Ennek keretében a Nagykönyvtár nemcsak a református, hanem a többi történelmi egyház könyvtárával is szakmai kapcsolatot tart fenn (pl. állományukat közös katalógusban jelentik meg és teszik kereshetővé az országos könyvtári rendszer egésze számára; ez a katalógus¹³ az alapja a dokumentumkölcsonzésnek, és közös felületet biztosít a könyvtári rendszer többi szaktájékoztatója számára, hogy a rajtuk keresztül jelentkező olvasói igényeket ki tudjuk elégíteni).

A Nagykönyvtár szakkönyvtári jellege¹⁴ az országos szakkönyvtárak hálózatában is helyet biztosít intézményünknek, ami a gyűjtemény szervezése, a hozzáadott érték létrehozása és a szolgáltatás differenciálása tekintetében is követelményeket támaszt.¹⁵

Jóllehet a felsőoktatási törvény értelmében a Nagykönyvtár nem felsőoktatási könyvtár, figyelemmel kíséri a felsőoktatási könyvtári hálózat működését is, nemcsak a Kollégium anyakönyvtáraként betöltött történeti szerepe miatt, hanem jelenlegi felhasználóinak (kutatók, felsőoktatási oktatók, dolgozók, diákok) affiliációja okán is, az ő könyvtárhasználati szokásaikat és igényeiket is figyelembe véve. Országos kuriózumnak számít, hogy könyvtári állományunkat feltáró adatbázisunkat is felsőoktatási, kutatási intézményekkel (a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárral, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Maróthi Könyvtárával és az Atommagkutató Intézet Könyvtárával) együtt építjük. A Nagykönyvtár mindezek mellett a Debreceni Református Kollégium Múzeumának szakkönyvtári háttérrel nyújt, és a múzeumi szakmai munkát könyvtári letét elhelyezésével is segíti.

A könyvtárhasználati jog gyakorlását Magyarországon a könyvtári ellátás rendszere biztosítja,¹⁶ és ennek az országos rendszernek része a Nagykönyvtár is, következésképpen közreműködik a tájékoztatásban – azaz a saját és a rendszer minden könyvtárának állományáról közöl információt –, részt vesz a könyvtárak közötti dokumentumszolgáltatásban mint igénylő és kölcsönadó egyaránt, és szükség szerint külföldi könyvtárközi kölcsönzést is lebonyolít.

Könyvtárunk nemzetközi kapcsolatokat ápol két európai szervezettel. A *Bibliothèques Européennes de Théologie* (BETH)¹⁷ az európai teológiai könyvtárakat tömörítő szervezet, melynek könyvtárunk rendkívüli tagja. Éves munkabeszámolókkal, konferencia-előadásokkal vesz részt az európai egyesületi munkában, illetve rendszeresen megosztja az éves konferenciákról szóló szakmai híreket az *EKE Hírlevelében*.¹⁸ A BETH-ben egyházi gyűjtemények és állami egyetemek teológiai fakultásai is tagok, ezért az eszmecserék, viták és a közös továbbképzés különösen gyümölcsözőek az érintettek számára. A másik szervezet, amelyben könyvtárunk az Egyházi Könyvtárak Egyesülésén keresztül tag, a *Consortium of European Research Libraries* (CERL), amely többek között az 1850 előtti kéziratos és nyomtatott örökség megőrzését és kutatását szolgálja, adatbázisok fenntartása, szakmai kapcsolatok közvetítése és konferenciák szervezése révén.

Állománymenedzsment a Nagykönyvtárban

A könyvtártudományban vitán felül áll, hogy könyvtárnak csak a feltárt, rendezett és szolgáltatásra előkészített strukturált dokumentumgyűjteményt lehet tekinteni. Nagyon leegyszerűsítve ehhez minimum két dolog szükséges: a könyvtárnak minden tulajdonában lévő dokumentumról tudnia kell, a) pontosan mi az a dokumentum (egyértelmű azonosítás, a hasonló dokumentumoktól való megkülönböztetés); b) hol van az adott dokumentum (szolgáltatásra előkészített elhelyezés). A jól strukturált könyvtári állomány ezen felül több szempontú feltárást és visszakereshetőséget, valamint többféle (eredeti vagy másolatban történő) szolgáltatást biztosít, törekedve az információk és dokumentumok 0–24 órás elérhetőségére.

A jól menedzselt könyvtári állomány mindig dinamikusan változó halmaz, melynek elemszáma az új beszerzésekkel nő, az elavuló tételek selejtezésével csökken, a szolgáltatásban pedig a leginkább használt részek a legkönnyebben és/vagy a leggyorsabban elérhetőek. Ennek az egyszerű elvnek a gyakorlati megvalósítása azonban több nehézségbe ütközik az olyan gyűjteményeknél, amelyek kiterjedt védett állománnyal rendelkeznek, melyekben a beszerzett dokumentumok többségének hosszú távú megőrzése alapvető célkitűzés, és amelyeket hosszú időn át – kényszerűségből – tervszerű beszerzés helyett (az egyébként nagyrészt értékes, de esetleges) hagyatékok, letétek révén történő gyarapodás jellemzett.

A Nagykönyvtár történetében az állomány változásának dinamizmusa korszakokként szélsőségesen eltérő volt, és olyan ellentétes tényezők befolyásolták, mint például a korszerűség, azaz a külföldi teológiai tudományossággal való szinkronitás igénye, szemben a beszerzési lehetőségek szűkösségével; a könyvtári dokumentumok értékének eltérő szempontú megítélése (használati érték/történeti érték); egypéldányos gyűjteményi stratégia a duplumok gyűjtésének, újrahasznosításának gyakorlatával szemben; az értékörzés és a káresemények, úgymint tüzesetek, háborús megsemmisítés ellentmondásai; továbbá az egyedi vagy csoportos gyarapodás gyakorlatai (kisebb magánkönyvtárak, hagyatékok befogadása révén: professzorok hagyatékai, egyháztörténeti vagy művelődéstörténeti szempontból releváns hagyatékok vagy a kiemelkedő református személyiségek, szerzők könyves hagyatékai).

Az *útfüggség* jelensége érhető tetten abban, ahogy a hagyatékok révén való gyarapodás gyakorlata máig fennmaradt. Miközben a provenienciára vonatkozó

információk megőrzése fontos, illetve hasonlóképpen művelődéstörténeti jelentősége van annak, hogy egy-egy kiemelkedő személyiség magánkönyvtára vizsgálható legyen, a különgyűjteményekként való tényleges, raktári megőrzés felülvizsgálatra szorul. A helyhiány és a másodpéldányok indokolatlan növekedése miatt a hagyatékok virtuális együtt tartása egy olyan lehetséges megoldás erre a problémára, amely az állomány- és a szolgáltatásmenedzsment produktivitását is képes támogatni. Azaz a könyvkiadás tömeggyártásának korszakából származó hagyatéki példányok esetében akár a megőrzést mellőzve (illetve a jobb állapotú példányt megtartva) elegendő a már meglévő példány adatbázisrekordjában indexelt mezőben rögzíteni, hogy a kötet a nevezett hagyományozó könyvtárának része. Jelenleg a könyvtár honlapján is közzétett *Gyűjtőkori Szabályzat* rögzíti az állomány gyarapításának és apasztásának elveit, amelyekre hivatkozni lehet nem kimagaslóan értékes vagy csak bonthatatlan egységként átruházni szándékozott könyvadományok (visszautasítása) esetén. A második világháborút követően a teológiai fakultás kivált az egyetem szervezetéből. A Nagykönyvtár a korszak politikai és egyházpolitikai körülményei között alulfinanszírozott volt, tevékenysége többnyire a könyvtári szakfeladatok újraszervezésére, a hiányok feltárására, cserék eszközzésére szorított. A Kosuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtárával 1955-ben működési és szervezeti együttműködés jött létre, amelynek keretében az egyetemi könyvtár letéttel segítette a Nagykönyvtár gyarapodását.¹⁹ Az állomány módszeres építése még a rendszerváltás után sem tudott töretlenül és maradéktalanul megvalósulni a finanszírozás szűkössége miatt, és ezt az elmaradást pótolni sem lehet. Nagyobb mértékű állománynövekedést jelentett a Szakszervezetek Hajdú-Bihar Megyei Könyvtára szép- és szakirodalmi kortárs állományának a befogadása a kilencvenes években. A gyűjtőkörben megfogalmazott területek teljes körű beszerzésére csak a közelmúltban törekedhetett az intézmény.

Tartalmi egyenetlenségei ellenére a modern könyvállomány számottevő könyvtári forgalmat generált, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni vagy a régi könyves állományhoz képest mellékesnek tekinteni, amikor a Nagykönyvtár megfogalmazza a saját intézményi identitását.

Méretét tekintve a gyűjtemény közel félmillió könyvtári egységből áll. Az adat becsült, ennek több oka van. Az egykori szakszervezeti könyvtári állomány átvételekor helyhiány miatt külső raktárban helyezték el a

forgalom szempontjából nélkülözhető állományrészeket (többnyire duplumokat). Az utóbbi évtizedekben csak részleges állomány-ellenőrzésre kerülhetett sor; korábbi hiányjegyzékek tételesen megállapítják például a háborús károk és megsemmisítés eredményét, de a tételek törlése nem mindig történt meg. A régebben vezetett, papíralapú nyilvántartások (gyarapodási naplók) nem a mai szakmai gyakorlatnak megfelelő „egy könyvtári egység = egy leltári szám” elv alapján rögzítették a gyarapodást, hanem a raktári jelzet (helyrajzi szám) alapján, ám gyakran több kötetet vagy akár egész sorozatokat azonosítottak egyetlen jelzettel, amelyekből nem mindig lehet megállapítani a kötetmennyiséget (és azonosítani az elveszett részegységeket, köteteket). A különböző szempontú rendszerezést a raktározásban – például különgyűjtemények létrehozását (*Biblia*-gyűjtemény kiemelését, az ősnymtatványoknak és a *Régi Magyar Könyvtár* köteteknek vagy más védett dokumentumoknak az összegyűjtését), illetve egyedi dokumentumok áthelyezését (például olvasótermi használatra) – nem mindig jelölték következetesen a nyilvántartásokban. Arra is van példa, hogy ajándékozás révén nagyobb anyag került a gyűjteménybe egyedi nyilvántartás átadása nélkül, de feldolgozása nem mindig volt teljes körű. Ilyen okok miatt a nyilvántartások és állományfeltáró eszközök nem minden esetben nyújtanak megbízható információt arról, hogy egy dokumentum megvan-e, illetve hol van.²⁰ Ebből következően pontos adatszolgáltatás csak egy teljes állomány-ellenőrzést követően lesz biztosítható, amelyben a gyarapodási naplók, a cédulakatalógus és az elektronikus adatbázis tételeinek, illetve a ténylegesen elérhető dokumentumoknak az összehasonlítására kerül sor. Ezzel az eljárással megtörténik mindazon adatok pontosítása, amelyek szükségesek a korábban minimumszükségletként megfogalmazott két kérdés megválaszolásához: mi az, ami az állományban megvan, és hogy visszakereshető módon tároljuk-e az adott tételt. A XIX. század közepén elődeink egy vizsgálat keretében már a szolgáltatás felelőssége felől azonosították ezt a problémát: „*Mert mikor valaki valamely könyvet kér ki a Bibliothécából, a Könyvtárnak ezt először is ezen Abece rendű lajstromban keresi, s ez utasítja őtet, melyik thecaban, annak hanyadik pólezán, s micsodaszám alatt találja azt meg, s ha annak címje ezen lajstromba a' maga illő helyére béiktatva nincsen, azt mondja, hogy az a' könyv nincs meg a' thecaban, ha szinte meg van is, s így hijában szereztetett az meg, hasznát nem veheti senki, s csak olyan, mintha nem is volna.*”²¹

2018-tól több mint 140 000 kötet ellenőrzése történt meg; a munka az adatbázis példányadatainak és a bibliográfiai rekordok alapadataiban talált gépelési hibáknak a javítását is magában foglalta. A dokumentumokat vonalkóddal láttuk el, ezzel készen állnak az elektronikus kölcsönzésre. Az állományt a legfrissebb anyagtól kezdve és a gyarapodás idejét tekintve visszafelé haladva ellenőrizzük, aminek leglátványosabb eredménye, hogy az összes raktári kéréshez képest 1,25%-ra csökkent a szolgáltatásban a teljesítetlen kérések száma.

A könyvtár állományának mennyisége minőségi vizsgálat nélkül csak a raktározási szükségletek megfogalmazásához ad támpontot, a szolgáltatások tervezéséhez nem. A könyvtári állomány minőségi kritériumaihoz az alábbi szempontok tartoznak: a tematikus eloszlás arányosságai, a dokumentumok színvonalának arányosságai, a külföldi és belföldi szerzők, a szép- és szakirodalom, a különböző nyelvű dokumentumok megoszlása, illetve a gyűjtőkör súlypontjaihoz mérhető relevancia.

A XIX. század végén bevezetett tematikus raktári elrendezésben még követhető volt az egyes tudományterületek gyarapodásának aránya. Ezekről a szakcsoportokról nyomtatott katalógus is készült a numerus currens raktározásra való áttérés és a betűrendes cédulakatalógus építése idején.²² Az elektronikus katalógus építése során a tematikus osztályozási besorolások nyújthatnak támpontot az állomány tematikai arányainak alakulásáról, ám ezt az információt nem mindig rögzítik. Jelenleg megfontolás tárgyát képezi, hogy milyen minőségi elemzési ismérvek jöhetnek számításba (idegen nyelvű beszerzés, tematikai osztályozás, desiderata megvalósulása, elutasított kérések oka stb.).

A minőségi állomány létrehozásának és a minőségi szolgáltatásnak a legnagyobb nehézsége a szabadpolcon elérhető dokumentummennyiség szűkössége, az olvasótermi helyhiány. A Nagykönyvtárnak nemcsak releváns szerzeményezésre kell törekednie, hanem a beszerzett dokumentumok használatának maximalizálására is, ami szolgáltatási politikánk átgondolására kell, hogy késztessem: ilyen lépés például az egységes kölcsönzési időtartamok differenciálása, a nem kölcsönözhető kötetek értékhatárának növelése, az olvasótípusok jogosultságainak differenciálása stb. A minőséget meghatározza az állomány feltártsága is. Állományfeltáró eszközeink között a lapkatalógust, a cédulakatalógust, a kötetben megjelent nyomtatott katalógusokat, valamint a *Corvina* integrált könyvtári rendszer adatbázisát tartjuk számon. A cédula-

katalógus lezárása 2004-ben történt meg, azóta az új beszerzések (kurrens és régi könyvek) feldolgozása kizárólag elektronikusan történik. Retrospektív feldolgozás során az adatbázisban tárolt rekordokhoz tartozó cédulákat a cédulakatalógusból nem távolítjuk el, így átfedések vannak a cédula- és az elektronikus katalógus között. Az elektronikus katalógus jelenleg kb. 190 000 példányról nyújt információt, ami az állomány közel felét teszi ki.

Problémát jelent, hogy az elektronikus feldolgozásra való átállás kampányszerűen, szakképzetlen diák-munka alkalmazásával, és legfőképpen nem a dokumentumok kézbevitelével történt, hanem a korábbi lapkatalógus és a cédulakatalógus alapján. Rendszersemléletű munkaszervezéssel előre felmérhető lett volna, hogy az elektronikus feldolgozás mint bemeneti oldal azon időbeli nyeresége, amelyet az autopszia mellőzésével lehet elérni, veszteséget eredményez a szolgáltatási oldalon, ugyanis az online katalógus növelte ugyan a forgalmat, de megnőtt a teljesítetlen raktári kérések száma is, vagyis a szolgáltatás a lehetségesnél alacsonyabb színvonalon jött létre.

Ha dokumentumtípusonként elemezzük, az állomány feltártsága a könyvek túlsúlyát mutatja. Az időszaki kiadványok közül főleg a lezárt folyóiratokat dolgozták fel elektronikusan, a többi dokumentumtípusból (pl. térképek, kéziratok) az állománynak csak a töredéke található meg az adatbázisban. 2021-től jégtörő jelleggel, 2022-től viszont teljeskörűen az elektronikus adatbázisban történik a kurrens időszaki kiadványok gyarapítása és feltárása. Korábban csak a helyszínen lehetett tájékozódni vagy tájékoztatást kérni arról, hogy milyen előfizetett folyóiratokkal rendelkezik a könyvtár, 2022-től viszont már követni lehet az online katalógusban azt is, mely lapszámok érkeztek be.

2018-tól terjesztettük ki az elektronikus feldolgozást a kartográfiai dokumentumokra. Ennek a különgyűjteménynek a teljes körű feldolgozása, az állomány-ellenőrzésre és a szakszerű, fektetett kartonhengerekben való raktári elhelyezése is lezárult, ami egy informatikus könyvtáros szakdolgozat létrejöttéhez is nyersanyagot és inspirációt nyújtott.²³ Digitalizált dokumentumaink különálló tematikus honlapokon elvileg elérhetőek, mivel azonban ezekről az elektronikus katalógus nem nyújt információt, nehezen megtalálhatóak, ha valaki nem tudja eleve, hogy hol keresse őket. Az olvasói kérésekre digitalizált állományokat megőriztük, de feltárásuk és a szolgáltatásban történő további hasznosításuk nem megoldott.

A szakkönyvtári feladatkör ellátása megköveteli a tudományos célú feltárást: így az egyes művek esetében a tematikus visszakeresést elősegítő jelzetek, kulcsszavak, tárgyszavak hozzárendelése, illetve a könyv- és könyvtártörténeti vagy művelődéstörténeti jelentőség, könyvkötés, proveniencia, possessorok, bejegyzések feltárása, azonosítása is megtörténik. Egyes állományrészek ilyen jellegű feltárása szükségessé teszi könyv-, könyvtár-, egyház- és művelődéstörténeti tanulmányok, monográfiák írását, továbbá különgyűjteményi írott katalógusok összeállítását is.²⁴ A teológiai szakkönyvtári jelleggel összefüggő speciális tematikai feltárási igény a bibliai locusok megjelölése a katalógusrekordokban, ahogy az a nemzetközi teológiai adatbázisokban is történik (pl. *ATLA, IxTheo*).

A Debreceni Egyetemmel közös könyvtári adatbázis építéskor kézenfekvőnek tűnt, hogy ugyanazt a kötött tárgyszóadatbázist használjuk, amelyet az egyetemi könyvtár is választott, vagyis a *Library of Congress* tárgyszókészletét. Ennek előnyei között említendő, hogy az egyik legnagyobb könyvtár által gondozott, frissített, nemzetközileg elismert, nagyon széles körben használt tárgyszóadatbázisról van szó, illetve hogy kooperatív feldolgozás során (más könyvtárak által már feltárt, külföldi vagy magyar könyvek rekordjainak felhasználásakor) nagy valószínűséggel már tárgyszavakkal ellátva vesszük át a rekordot (ami észszerű munkamegosztást jelent). Mivel azonban az említett tárgyszóadatbázis általános jellegű, mellette speciális teológiai tárgyszóadatbázis használatára is szükség lenne a szakterület mélyebb feltáráshoz. Az éves magyar nyelvű teológiai szakirodalmi publikációk száma nem olyan nagy, hogy feltárással az egyházi könyvtárak ne birkóznának meg, de jelenleg egyetlen könyvtáron belül sem áll rendelkezésre elegendő humán erőforrás ahhoz, hogy képes legyen olyan felekezetek feletti teológiai tárgyszóadatbázist építeni és gondozni, amely meghaladhatná a helyi intézmény igényeit, sőt, széles körben elfogadott és használt lehetne. Ez talán az egyházi könyvtárak együttes erőfeszítéssel törlesztendő adóssága a magyar tudományos közélet felé, amelyre e sorok írója is reflektált az EKE 2019. évi konferenciáján.²⁵ E tartalmi feltárársban valósulhat meg az a hozzáadott érték, amely a szakkönyvtári jellegünkéből következik.

Az állomány elektronikus feltárájának teljességig való végigvitele minden fentebb felsorolt szempontból a könyvtár elsődleges prioritása.

A Nagykönyvtár felhasználói és az általuk használt állomány összefüggései

A TQM (*Total Quality Management*) alapjain kidolgozott könyvtári minőségirányítás egyik alapelve szerint a használóink megismerése és azonosítása, igényeik felmérése az alapja annak, hogy minőségi könyvtári szolgáltatást nyújtsunk, vagyis – ahogy a minőség egyik legegyszerűbb definíciója hangzik – éppen azt, amire szükség van. A közgazdasági szakirodalom a vásárlót, jelen esetben a könyvtár felhasználóját a tipikus „persona” leírásával a lehető legkonkrétabban ragadja meg, és erre a fiktív személyre dolgozza ki a termék vagy szolgáltatás marketingjét is.²⁶ A Nagykönyvtár felhasználóit a következőkben abból a szempontból soroljuk különböző típusokba, hogy milyen állományrészt használnak, milyen szolgáltatásokat keresnek és vesznek igénybe.

A Nagykönyvtár állományának egyik része a történeti örökség, azaz olyan muzeális dokumentumok,²⁷ amelyek jelentős művelődés-, iskola- és oktatástörténeti értékkel bírnak. Mint ilyenek, jogi védelmet is élveznek. A nemzeti örökség részének tekintendők, sőt, ahogy az *1997. évi CXL. törvény* fogalmaz, nemzeti vagyoneként tartandók nyilván és őrzendők meg.²⁸ A kulturális örökség védelméről szóló törvény alapján a könyvtáraknak külön nyilvántartást kell vezetniük a muzeális könyvtári dokumentumokról, és a törvény által előírt kategóriához tartozókat az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) által gondozott Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartásába (MKDNY) is be kell jelenteniük.²⁹ A 2018-ban az OSZK-val a kérdőívnek megfelelő formában közölt adataink alapján a muzeális állományunk 72 000 tételre tehető, közöttük 39 kódexszel, 160 ősnymtatvánnyal, 2000 antikvával, 1536 RMK-kötettel, 7000 db XVII. századi kiadású kötetel, 26 000 db 1850 előtti kötetel és 35 000 kézirattal. A becsült teljes állomány méretét tekintve mindez legfeljebb annak 25%-át teszi ki.

A könyvtár beiratkozott olvasói között jól azonosítható a kutatók köre, akik konkrét tudományos céllal keresik fel a könyvtárat. Főleg teológia- és egyháztörténeti, irodalom-, könyv- és könyvtártörténeti, történelmi és művelődéstörténeti témák kutatásához tudunk primer forrást szolgáltatni, amiben kézirattári anyagunknak is jelentős szerepe van. A védett állományt érintő kutatási engedélyeket a könyvtár megőrzi, ezekből az érdeklődésre számot tartó témákat utólag is át lehet tekinteni, illetve elemezni. A kutatók

által használt szolgáltatások: tájékoztatás, helyben olvasás, másolatkérés, digitalizálás.

A kutatók részaránya az összes beiratkozott olvasó számához viszonyítva 8%.³⁰ Árnyalásra szorul tehát az a közkeletű vélekedés, miszerint a Nagykönyvtár főleg régi könyves állománya révén tarthat számot a használók érdeklődésére, és legfőbb funkciója e kiadványok gondos őrzése, állaguk óvása, javítása a kutatás támogatásának céljából. Miközben ez a feladat az intézmény profilját valóban erőteljesen meghatározza, szükséges a könyvtáron belül és partnereinkben is tudatosítani, hogy e célcsoport csak az egyik típusa felhasználóinknak, illetve kiszolgálásuk csak az egyik vetülete a könyvtári munkának.

A könyvtár beiratkozott olvasóinak másik jól körülhatárolható része nappali vagy levelező tagozaton folytatott tanulmányaihoz keres szakirodalmat, és ebben a felhasználói csoportban a Kollégiumban tanuló hitéleti és nem hitéleti szakos diákok mellett a Debreceni Egyetem és a debreceni gimnáziumok tanulói, illetve a Hittudományi Egyetem posztgraduális képzéseinek résztvevői és a további szakképesítést szerző felnőtt hallgatók is képviselve vannak. A diákok részaránya az összes beiratkozott olvasó számához viszonyítva 54%. Az általuk használt szolgáltatások: tájékoztatás, kölcsönzés, másolatkérés, helyben olvasás, használóképzés. A Nagykönyvtár 1889-ben nyitotta meg olvasótermét a városi polgárok előtt, ezzel Debrecen első nyilvános könyvtára lett. Azóta is a „város szívében” nyújt szolgáltatásokat az egyéni és közösségi művelődés, az önfejlesztés és az élethosszig tartó tanulás jegyében. Hagyományosan állományát helyben szolgáltatta, majd kezdetben a kollégiumi polgárok részére kölcsönzött, ám a szakszervezeti könyvtárakból származó szép- és szakirodalmi állomány szolgáltatásbővítésre adott lehetőséget ezen olvasói réteg számára is. A kölcsönzés mára preferált szolgáltatási mód lett, amelyet szinte a teljes nem védett állományra ki tudunk terjeszteni. A könyvtár jelenlegi beiratkozott olvasóinak harmadik nagy csoportját a kollégiumi (nem oktató) dolgozók és a városi polgárok jelentik, akik irodalmi újdonságok és klasszikus művek, ismeretterjesztő munkák és folyóiratok iránt érdeklődnek. A lokálpatrióta társaságokat helyismereti tudásanyag és a hagyományok ápolása kapcsolja a Kollégiumhoz és a könyvtárhoz. A városi polgárok részaránya az összes beiratkozott olvasó számához viszonyítva 36%. Az általuk használt szolgáltatások: tájékoztatás, kölcsönzés, programok látogatása. A folyamatosan növekvő könyvárak miatt és nem mellékesen a nyilvános

könyvtári státuszunkból adódóan is feladatunknak tekintjük az e típusba tartozó olvasóink kiszolgálását, szem előtt tartva azt is, hogy közművelődési programjaink legfőbb célközönségét alkotják.

A Nagykönyvtár negyedik felhasználótípusát azok a látogatók jelentik, akik turisztikai látványosságként keresnek fel minket. Nemzeti Emlékhelyként a Református Kollégium és Múzeuma, és nem utolsósorban a Nagykönyvtár klasszicista teremkönyvtára sok látogatót vonz, töretlenül nagy élményt adó, kedvelt osztálykirándulási célpont. A turisták szűk értelemben vett könyvtári szolgáltatást nem vesznek igénybe, de a tárlatvezetések alkalmával hely- és intézménytörténeti információkat, könyv- és könyvtártörténeti ismereteket szereznek, amivel a Kollégium hagyományaiba illeszkedő közművelődési, kultúrmissziós feladatot viszi tovább a könyvtár. Ebben a típusba soroltuk azokat a helybelieket is, akik a könyvtár időszaki kiállításait látogatják, vagy azokat a kamarakiállításokat, amelyek rendszerint a Kollégium tagintézményeinek különböző rendezvényeit kísérik. E látogatók és a korábban felsorolt felhasználótípusok között sokszor átfedés van. A könyvtár utolsó járvány előtti évének látogatási statisztikája: 19 161 fő.³¹ Ebben az évben 6 kiállítást rendeztünk a könyvtár területén. Ezekkel olyan történetek elmondására és egyúttal olyan dokumentumaink megmutatására van lehetőségünk, amelyek egyébként nem volnának elérhetőek a nem tudományos szféra számára, ezért a kiállításokat a könyvtárosi szakmai munka fontos kommunikációs, tudománynépszerűsítő, közművelődési részének tekintjük.

A rendelkezésre álló könyvtári terek

A Debreceni Református Kollégium oktatási célú épületegyüttese 2008–2013 között nagyszabású felújításon estek át, amely különböző intézmények összevonásával, áthelyezésével is járt. A Közgyűjtemények intézményei közül teljes infrastruktúrájával új helyre költözött a Levéltár és a Múzeum raktárai és feldolgozó műhelyei, továbbá egy tömörakktrárral bővült a Nagykönyvtár. Új asztalokat kaptunk, új padló, új fűtési és villanyhálózat, illetve tűzvédelem épült ki. Ugyanakkor egy teljes olvasótermet elvezítettünk, így a három tagintézmény közül a Nagykönyvtár részesült a legkevésbé a felújítás jelentette előnyökből, hiszen a nyilvános és nem nyilvános terek aránya éppen a nemzetközi és hazai trenddel ellentétes irányban változott. Kevesebb tér és hely maradt arra, hogy az olvasók közvetlenül hozzá-

férjenek a különböző dokumentumokhoz. Jelenleg a raktári elhelyezés dominál, az állomány nagyobb részéhez csak raktári kérés leadását követően juthatnak hozzá az olvasók. A könyvek elhelyezésére 145,6 polcfolyóméter – aminek 49%-a csak létráról érhető el –, a folyóiratok elhelyezésére 19,2 polcfolyóméter – ennek 33%-a szintén csak létráról érhető el – áll rendelkezésre.

A felújítás során kényszerű megoldásként a folyóiratraktár kutatói olvasóteremmé lett nyilvánítva, ám a tér átrendezésére, a bútorzat cseréjére csak minimális lehetőség volt, vagyis csak néhány csendesebb kutatói munkaállomás kialakítására került sor. A teremben bölcsészettudományi kézikönyvtári könyvállományt helyeztünk el, és a polcok átépítésének hiányában a raktári jelzetük rendjében megmaradtak a helytörténeti és egyházi folyóiratok 104,4 polcfolyóméteren (18%-a csak létráról érhető el), további folyóiratok elhelyezésére pedig 247,2 polcfolyóméter áll rendelkezésre (létráról elérhető: 74,5%). A kutatói olvasóteremben helyben használható teológiai és vallástudományi könyveket helyeztünk el (csak 76,3 polcfolyóméteren!), illetve kölcsönözhető szak- és szépirodalom-válogatásunk érhető el (csak 26,6 polcfolyóméteren!).

Az olvasótermekben található könyvállomány dinamikus menedzsmentje céljából a műemlék könyvtárrakra jellemző hagyományos abszolút helymeghatározás helyett a relatív helymeghatározást vezettük be a könyvek helyének jelölésére. A kurrens egyházi és világi időszak kiadványok elhelyezése ebben az olvasóteremben ábécérendben történik. Ahhoz, hogy több dokumentum legyen közvetlenül elérhető, és az azonos dokumentumtípusok egymás mellé kerülhessenek, az olvasóterem berendezését radikálisan újra kellene gondolni. A klasszicista épületre jellemző belmagasság, a boltíves kialakítás, a műemlékvédelmi előírások és a modern könyvtárépítészeti elvárások (mint pl. az olvasók biztonsága céljából a létrahasználat kiiktatása) olyan együttes feltételrendszert jelentenek, amelyek miatt nemcsak könyvtárszakmai szempontból, hanem belsőépítészeti is komoly kihívás egy funkcionális, ám a hely szellemét mégiscsak továbbörökítő átalakítás, amelyre reménység szerint a közeljövőben még sor kerülhet. Átmeneti megoldásként a raktárban elhelyezett könyvek ideiglenes láthatóságát, böngészhetőségét céloztuk meg azzal, hogy az új beszerzéseinket 2-3 hétig mozgatható könyvtári kocsiakra állítjuk ki az olvasóteremben. Az átalakításra való előkészülés jegyében a gyakran használt egyházi folyóiratok digitalizálását is meg-

kezdjük az olvasótermi polcfolyóméterek felszabadítása érdekében.

Az olvasótermi férőhelyek száma elégséges, a számítógépek jó minőségűek, a saját eszközzel történő munkához az olvasóterem minden férőhelyénél van áramvételi lehetőség. Az olvasótermi klímarendszer kialakítása folyamatban van, így remélhetőleg nyári kánikula esetén is lehetőség lesz az elmélyült munkavégzésre a déli fekvésű olvasótermekben. A munkatársak számára létrehozott feldolgozó munkaszobában viszont nincs elegendő munkaállomás, ezért kényszerűségből néhányan a kutatói olvasóteremben kialakított munkaállomásokon dolgoznak.

A raktárak három épület hat különböző pontján helyezkednek el, de az állományvédelmi szempontoknak megfelelő biztonsági és tűzvédelmi berendezések rendelkezésre állnak, és az előírások betartása egy épület egyetlen kisebb raktárának kivételével naprakészen megoldott. A raktározási kapacitás végességét középtávon külső telephelyen levő raktárak létrehozásával lehet majd orvosolni. Végezetül a raktárakból való kiszolgálás idejének optimalizálására bevezettük az elektronikus raktári kéréslapokat, illetve minden raktárunk egyedi lelőhelymegnevezést kapott.

A könyvtár lelke: a humán erőforrás

A könyvtári szakfeladatok ellátásához megfelelő létszámú humán erőforrás áll rendelkezésre. A jelenlegi 14 fő 13,5 FTE-nek (*full-time equivalent* – teljes munkaidő egyenérték) felel meg, amelyből ketten doktori fokozattal rendelkeznek, és csak egyetlen középfokú végzettségű munkatárs van. A szakmai ismeretek bővítését, a fokozatszerzést a Nagykönyvtár minden munkatárs számára támogatja, aki olyan témában kíván elmélyülni, amely az intézményi tudásanyagot is gyarapítja, és a közeljövőben akár a tudományos teljesítmény növelésében, akár a szolgáltatásfejlesztésben vagy a közművelődési programok színvonalasabb és színesebb szervezésében hasznosítható.

A Nagykönyvtár ugyanis identitása megőrzendő elemének tartja, hogy szakmai műhelyként is definiálja önmagát. A hagyományos könyvtári munkakörök mellett, esetenként ezekkel kombinálva kutatói munkaköröket is fenntart, továbbá nyitott olyan kutatási eredmények publikálására, amelyek akár részben, akár teljesen a könyvtár forrásértékű dokumentumaira épülve születtek. Kiadói tevékenységét erre a kutatóhelyi identitásra építette, aminek a közelmúltban a *Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények*

kiadványai sorozat³² a kézzelfogható eredménye. Ez nemcsak a gyűjtemény történetével, értékeinek feltárásával kapcsolatos műveket tartalmaz, hanem olyan gyűjteményes köteteket is, amelyeknek létrejöttét a református örökség szempontjából releváns egyház- és művelődéstörténeti tudományos konferenciák szervezésével mozdította elő a könyvtár, tudományos diskurzusra invitálva a terület egyházi és világi, felsőoktatási és kutatóintézeti affiliációval rendelkező, avatott képviselőit.

Kiállításaink egy része is az oktatási vagy közgyűjteményi társintézmények tudományos konferenciáihoz kapcsolódik kísérő rendezvényként. Másik részük legfőbb célja olyan témák és történetek megtalálása és feldolgozása, melyek a könyves műveltséget terjesztik, kapcsolódnak a közoktatás közismereti tárgyaihoz, ezért városi, sőt országos viszonylatban is sikerrel közvetíthetők diákok részére élménypedagógiai foglalkozások, rendkívüli tárlatvezetések keretében.³³ Különösen büszkék vagyunk, ha olyan kiállítást sikerül létrehozni – és ebben külső kurátorok alkotómunkáját is igénybe vesszük –, amely kortárs társadalmi kérdésekre képes reflektálni.³⁴

A *Kollégiumi Könyvtári Napok* rendezvényeinek célja, hogy kapcsolatot hozzon létre a könyvtár, a könyvtárosok, valamint a Kollégium égisze alatt működő oktatási intézmények régi és újonnan belépő diákjai és egyetemi hallgatói között. A rendezvény az őszi tanévkezdés idején különböző tanulásmódszertani és információmenedzsmenttel kapcsolatos kérdésekre, illetve a könyvtár tudományos teljesítményének bemutatására koncentrál.

A munkatársak felkészültsége digitális kompetenciák tekintetében meglehetősen szórt: a számítógép- és internethasználatot kevés kivétellel a kritikus, megfontolt igénybevétel jellemzi, a jogi és etikai szempontok maximális tiszteletben tartásával. A magabiztos használat tekintetében a munkaközösség nem homogén, és a kreatív alkalmazás inkább csak kevesekre jellemző. Az EUROSTAT skálája szerint az alapvető számítógépes és internethasználati jártasság leginkább közepes szintűnek nevezhető, a magas szintű feladatokat a könyvtár munkatársai a rendszergazdának delegálják. Az IKT-eszközök terén az eszközökhöz való hozzáférés kivételesen jó, és a kreatív használat támogatása, előmozdítása, népszerűsítése eredményeképpen sikerült például információs és könyvészeti adatok keresését oktató digitális tananyagot fejleszteni,³⁵ rendszeres hírlevelet összeállítani, növelni az online jelenlétet és elérhetőséget,

továbbá események archivált kép- és hangfelvételeit közzétenni.³⁶

Az integrált könyvtári rendszerben rejlő lehetőségek minél teljesebb körű használatához a digitális kompetenciák rendelkezésre állnak, a papíralapú nyilvántartási rendszerekről való áttérés kiteljesítéséhez azonban a szemléletváltás elmélyítése szükséges. Az integrált könyvtári rendszerünk elég komplex ahhoz, hogy belőle minden döntéstámogató adat kinyerhető legyen, ezek elemzésére folyamatosan figyelmet fordítunk.

A munkatársi közösség életkora alapján olyan korfa rajzolódik ki, amelyben a jelenleg középkorúak (40–50 év) túlsúlya középtávú stabilitást ígér. A nyugdíjkorhatárhoz közeledők pótlása nem ígérkezik könnyű feladatnak. Országosan egyre kevesebben választják ezt a pályát, a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen 2017-ben meg is szűnt a könyvtárosképzés. Csak két 40 év alatti munkatársunk van. A munkatársak nemi hovatartozásának aránya (42% férfi, 58% nő) kivételes a hazai könyvtárak között, amit véleményem szerint a fenntartó intézmény tradicionális jellemvonása, vagyis az egyházi tisztségviselők férfi többsége magyaráz.

Amivé válhatunk és amit megtehetünk

Debrecen mint református egyházi központ, amelyet hagyományosan a „kálvinista Róma” vagy „magyar Genf” (illetve a kevésbé közismert „protestantizmus Mekkája”) kifejezésekkel illettek, ezt a súlyát közgyűjteményi vonatkozásban is megerősíteni és érvényesíteni hivatott. Történelmi vonzáskörzete átnyúlik az országhatáron is. Az összközgyűjteményi szemlélet, amely szoros együttműködésben gondolkodik el a ma már különböző szakterületekhez tartozó könyvtári, levéltári és múzeumi egységek intézményi fejlődését, nagymértékben felhasználhatja azokat a szinergiákat, amelyeket e három intézménytípus felmutat. A Debreceni Református Kollégium kiemelkedő egyéniségeinek hagyatékát például sok esetben három intézményegység őrzi (így *Varga Zsigmond*, *Csikesz Sándor*, *Tóth Endre* vagy az *Erdős* család hagyatékát), és ebből fakadóan az adattárak létrehozása vagy az életművek feldolgozásához kapcsolódó kiadványok és kiállítások is csak mindháromra támaszkodva valósíthatók meg. Debrecen akkor tud egyházi közgyűjteményi regionális központtá válni, ha ezeket a szinergiákat támogatja, engedi hatni, például olyan keresőmotor alkalmazásával, amely a különböző intézményi egységek elektronikus katalógusaiban

együttesen tud keresni, de középhosszú távon a város virtuális kiállítások vagy tudásbázis³⁷ építése révén is sugározhatja és kamatoztathatja gazdagságát.

A jövőre vonatkozó elképzelések, tervek, lehetőségek megfogalmazásában a korábbi fejezetek tematikai tagolását követve, és itt csak a Nagykönyvtárra szorítkozva írunk. Először a láthatóság növelésének lehetőségeit érintjük a Nagykönyvtár vonatkozásában a könyvtári rendszeren belül. Ezt követően az állománymenedzsment kérdései közül a gyűjtőkör kiterjesztésére, a gyűjtendő dokumentumtípusok diverzifikálására, bővítésére teszünk javaslatot, abban a reményben, hogy az első két részterület a felhasználók körének kiterjedését is maga után fogja vonni. A könyvtári terek fejlesztésében a megváltozott tanulási szokásokat követjük, illetve a szabadpolcos és raktári állomány arányát igyekszünk javítani. Végezetül a hiányzó vagy fejlesztendő munkatársi szakterületeket, ismereteket és készségeket vesszük számba.

Láthatóság

Ahogy korábban említettem, elektronikus könyvtári katalógusunkat két felsőoktatási és egy kutatóintézeti könyvtárral közösen építjük – így a debreceni felsőoktatás teljes spektruma számára látható a gyűjteményünk. A beszerzés és a feldolgozás gyors átfutási ideje magyarázza, hogy az általunk gyűjtött szakterületek dokumentumai sok esetben hamarabb lesznek elérhetőek a mi könyvtárunkban, mint a társintézményekben, ami a forgalomban is megmutatkozik. A láthatóságunk növelésének fontos stratégiai célkitűzése, hogy a kurrens állomány mellett a régebbi darabok is kereshetőek legyenek az elektronikus katalógusban, vagyis állományunk 100%-os feldolgozottságát teljeskörűen reprezentálja katalógusunk. Ezt a szakaszosan végzett, az elmúlt években megkezdett, egy-egy állományrészre kiterjedő részleges állomány-ellenőrzéssel összekapcsolva lehet elérni. Az elektronikus katalógusban való feldolgozást kibővítettük több dokumentumtípusra (pl. térképek, atlaszok), és 2022-ben áttértünk az időszaki kiadványok gyarapításában és feldolgozásában az integrált könyvtári rendszerünk használatára. Eddig csak helyben lehetett tájékoztatást kérni arról, milyen kurrens időszaki kiadványokat gyűjt a könyvtár, így viszont már a beérkezett lapszámokról is lehet tájékozódni, távolról. Állományunk az országos közös katalógusokban is megjelenik (MOKKA-ODR, MOKKA-R). Az UNITAS (Egyházi Könyvtárak Közös Katalógusa és Információs Portálja) jelenleg folyó fejlesztésével

meg fog valósulni naprakész jelenlétünk az egyházi könyvtárak közös katalógusában.

A helyi intézményrendszeren belüli súlyunk növelésének legfontosabb eszköze a tudásmegosztásban, a továbbképzésekben való kezdeményező-készség, valamint könyvtári, illetve könyvtárpedagógiai szolgáltatásaink rendszeres ismertetése, kiejánlása. Állandó kihívás, hogy a fentebb már bemutatott használati típusok igényét miképp lehet felkelteni további szolgáltatások iránt: hogyan lehet a közgyűjteményi szemléletet úgy érvényesíteni, hogy az intézményünket mint turisztikai célpontot felkereső, közművelődési programjainkat látogató személyekből beiratkozott olvasók legyenek, illetve hogy diákjaink városi polgárként is megmaradjanak a könyvtár olvasótáborában, azaz hogy az oktatási intézmények alumni-körét elérjük és megtartsuk. Minthogy végzőseink többsége – hitéleti és nem hitéleti szakokról egyaránt – vidéken kezdi meg és folytatja szakmai pályafutását, megtartásukhoz a távhasználatban rejlő lehetőségeket szükséges kiaknázunk, és ehhez a digitális könyvtár kiépítése immár elodázhatatlan.

Állománymenedzsment

Az állománymenedzsment területén a regionális gyűjteményi központ koncepciója úgy tölthető meg tartalommal, ha a gyűjtőkört olyan dokumentumokra is kiterjesztjük, amelyekkel eddig csak meglehetősen esetlegesen vagy változó eredménnyel foglalkoztunk. Ide tartoznak az egyházkerület területén működő egyházközösségek kiadványai (gyülekezeti hírlevelek, újságok, magazinok), melyek között szélesebb érdeklődésre számot tartó, igen színvonalas periodikumok is találhatóak. A református egyházban a paritás elve alapján a laikusokat az egyházvezetés minden szintjén megtaláljuk, sőt a gyülekezeti kiadványok arról tanúskodnak, hogy az egyházi közélet minden területén aktívan jelen vannak. Egyháztörténeti forrásként ezeknek a kiadványoknak az értéke túl fog mutatni az adott gyülekezetek hatókörén. A nyomtatott kiadványok mellett az istentiszteletekről, igehirdetésekről készült kép- és hangfelvételek, illetve videók gyűjtése is fontos lenne az utókor számára. Korábban a felvételek készítését és közzétételét csak szórványosan gyakorolták a nagyobb gyülekezetek. A pandémia azokat a gyülekezeteket is rákényszerítette az online közvetítésre, ahol korábban nem volt erre szándék, igény vagy infrastruktúra. A gyűjtést azonnal el lehet kezdeni, mivel a hangzó szövegek írott szöveggé történő automatizált konvertálása már jelenleg is

megoldható, a közeljövőben pedig egyre gyorsabb és pontosabb eredmények várhatóak. E gyűjtemények a digitális bölcsészet egyházi alkalmazási területét alapozhatják meg a közeljövőben, sokféle kutatási kérdés megválaszolásához szolgáltatva forrást.

Ugyanakkor világosan kell látni azt is, hogy a gyűjtést az egyházmegyei és egyházközi gyűjteményi előadók közreműködésével, közösségi konszenzussal, a gyülekezetekben önkéntesként szolgálatot teljesítő tartalom-előállítók tevéleges hozzájárulásával életszerű megvalósítani. Rutinná kellene ugyanis válnia annak, hogy a digitális mesterpéldány (a könyvtári körön kívül születő, eredetileg a gyülekezetek honlapján, szétszórtan megjelenő tartalmak) közzétételével egyidejűleg a minimális metaadatokkal ellátott dokumentumokat a könyvtárba is feltöltsék annak érdekében, hogy következetes, hiányoktól mentes digitális gyűjtemény épülhessen.

Az állománymenedzsment kulcsfontosságú területe ugyanis egy jól megtervezett digitális könyvtár felépítése. Az előbbieken érintett dokumentumokon kívül itt kaphatnának helyet és innen lennének szolgáltathatóak a könyvtár saját kiadványai. Az online közzétételre már nyolc éve készülünk a szerzői jogi szempontok figyelembevételével, és jelentős mennyiséget ért el az olvasói-kutatói kérésre digitalizált, szerzői jogi védelem alatt nem álló dokumentumaink száma is. Korábban a MANDA (Magyar Nemzeti Digitális Archívum) programban összközgyűjteményi szemlélettel könyvtári és múzeumi értékeket is digitalizáltunk, ám a MANDA-ban megadott metaadatok nem mindig nyújtanak egyértelmű információt arról, hogy az adott mű vagy tárgy melyik gyűjteményrészben található. Az a közgyűjteményi szemlélet, amely elfedi az eredeti könyvtári, múzeumi és levéltári, a visszakereshetőséget biztosító jelzeteket, bár a láthatóságot lehetővé teszi, mégsem szolgálja az állomány további gördülékeny hasznosítását.

A református írásos könyv- és folyóirat-örökség digitalizálása olyan feladat, amely meghaladja egyetlen egyházkerületi könyvtár erejét, csak a Magyarországi Református Egyház könyvtárainak összefogásával valósítható meg. A leendő digitális könyvtár perspektívájában gondolkodva megkezdjük a csak nálunk megtalálható, már lezárt egyházi folyóiratok digitalizálását.

Szakkönyvtári funkciókat erősítendő célszerű lenne a szerzői jogi védelem alá nem eső és a jogilag védett dokumentumok közötti szakadékot minél gyorsabban csökkenteni, vagyis a már digitálisan születő kiadványok esetében feltétlenül elkerülendő lenne,

hogy utólag kelljen a digitális változatot a nyomtatott alapján előállítani. Az egyházi kiadványok esetében vélhetően és remélhetőleg a kiadványok létrehozásában és előállításában részt vevő alkotók és közreműködők (szerzők, szerkesztők, kiadók) ugyanazok (vagy legalábbis nagy részben), mint akik felhasználókként, olvasókként a könyvtáraink által megőrzött és szolgáltatott dokumentumokat igénybe veszik. Így bízhatunk abban, hogy nem áll tőlük távol, hogy a számukra is egyértelműen fontos, dokumentumokba foglalt értékek hosszú távú megőrzésében partnerséget vállaljanak a könyvtárakkal. A könyvtárak oldaláról az együttműködés a jelenleginél mélyebb tartalmi feltárással erősítendő, amely a tanulmánykötetek, időszaki kiadványok analitikus, illetve tartalmuknak a szakterületi jellegzetességeket figyelembe vevő (pl. bibliai locusok, teológiai szakterminusok, egyházi szerzők besorolási adatai) feltárással valósulhatna meg.

A használói létszám növelésének feltételei

A könyvtár olvasóinak létszámát növelni szolgáltatásbővítéssel, a távhasználat lehetőségének megteremtésével lehet elérni. Amiképpen a gyülekezetek életét érintő tematikus gyűjtemény építésében nagymértékben támaszkodni szükséges az alumni tagságra (és itt elsősorban az egyházi alkalmazásban szolgálatot teljesítő lelkészekre gondolok), azonképpen a számukra nyújtott szolgáltatások teremthetik meg azt az egészséges egyensúlyt, amelyben mindkét fél az együttműködés kedvezményezettjeként élheti meg a közös munkát. A digitális könyvtár építése, a távhasználat elősegítése, a másolatszolgáltatás mind olyan tevékenységeket jelentenek, amelyekkel csökkenthető a vidéki és városi lelkészi szolgálati helyek közötti különbség, és fenntartható az élethosszig tartó tanulás, az alma materhez való kapcsolódás egyéb jótéteményei mellett. A digitális könyvtár kutatóink számának növekedését is eredményezheti, ezért rugalmas, az olvasói-kutatói érdeklődésre figyelő, arra gyorsan reagáló digitalizálási stratégiát célszerű működtetni, annál is inkább, mert az elmúlt két év az otthoni munkavégzés kényszerűségével az egész társadalmat eljuttatta oda, hogy ennek a munkavégzési formának az előnyeit, hatékonyságát a járvány utáni időszakban is hasznosítani kívánja.

A lezárt egyházi folyóirataink digitalizálásának megkezdésében az a távlati cél motivált bennünket, hogy egy gyakran használt, ugyanakkor állományvédelmi szempontból fokozott kockázatnak kitett álló-

mányrészt raktárba helyezünk, és felszabadítsuk a folyóiratolvasó termünket egy esetleges felújításra, a rendelkezésre álló tér átgondolására. Egyrészt célszerű lenne több könyvet elhelyezni az olvasótermi szabadpolcon, egyéni böngészésre, válogatásra alkalmas polcrendszerek kialakításával, másrészt az olvasói igényekhez alkalmazkodó munkaállomások létrehozásával lenne érdemes támogatni a könyvtárban töltött aktív időt. Kétféle igény mutatkozik jelenleg: elvárt egyrészt a zavartalan, magányos, csendes elmélyülésre alkalmas kutatói olvasóhelyek biztosítása, másrészt a csoportos tanulást, a szóbeli, hangos együttműködést támogató terek kialakítása. A könyvtár állományának teljes körű elektronikus feldolgozásával a cédulakatalógusok által elfoglalt hely felszabadítása révén a klasszikus, kézirást támogató ülőmagasságra tervezett asztalok és székek mellett kényelmes fotelek szolgáltatnának alternatív olvasási lehetőséget az elsősorban helyben használható könyvállomány közelében.

A humán erőforrás-továbbképzés vonatkozásában a rendszerkönyvtárosi és az informatikai szaktudás, ismeretek bővítése bír prioritással, összefüggésben azzal, amit korábban az elektronikus könyvtár építéséről és a digitalizációról célként és szükségletként megfogalmaztunk. Az elektronikus dokumentumok terén tapasztalható viszonylagos lemaradásunk előnyre fordítható abban a tekintetben, hogy más könyvtárakban immár kidolgozott, működőképes megoldások és példák állnak rendelkezésre, amelyeknek tapasztalatai alacsony kockázat mellett használhatók. A szervezeti és egyéni rugalmasság további javítandó terület. A hagyományosan egymástól eléggé elhatárolt munkaterületeken dolgozó munkatársak részéről a hatékony szervezeti működés megkívánja, hogy egymás munkaterületeire rálátásuk legyen, hogy egy személy akár több munkakörben is tapasztalatot szerezzon, mert vannak csak időszakosan végezhető munkák (teremőr-idegenvezető), illetve olyan helyzetek vagy prioritások, amikor egy-egy feladatot csak több személy együttes erőfeszítése tud sikerre vinni (rendezvények, kiállítások, állomány-ellenőrzés, felhasználóképzés). A szakma presztízsvésztésében a kihívásokhoz való lassú alkalmazkodás is szerepet játszik, hiszen az infokommunikációs eszközök és a nagy tartalomszolgáltatók gyors és felhasználóbarát fejlődése egyre inkább kiszorítja a könyvtárakat abból a közvetítő szerepből, amelyben hagyományosan

elfoglalták helyüket. A rugalmasság egyrészt az új információs források figyelemmel kísérésében, másrészt a közvetítői szereplehetőségek megtalálásában is fontos, a könyvtár csak így tud hosszú távon hozzáadott értéket képviselő intézményként fennmaradni. A tágabb társadalmi és infokommunikációs környezet változásaira adott válaszként a szakmai környezet is átalakulóban van. Miközben a Nagykönyvtár meszesemenően támogatja a munkatársak tudományos fokozatszerzését, figyelmet kell szentelnie arra, hogy a szakmai fejlődésből a könyvtári területek se maradjanak ki, és az intézmény az itt megjelenő változásokkal, trendekkel is lépést tartson. Célszerű lenne növelni a továbbképzésben részt vevő munkatársak számát, és motiválttá tenni őket abban, hogy a tudásmegosztásra alapozva építsenek tudásközösséget, amely szervesen tudjon kapcsolódni a környezetében levő oktatási intézmények tudásközösségéhez.

Összegzés

A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának működésében a közelmúltban bekövetkezett változásokat tekintetem át írásomban, különös tekintettel azokra az adottságokra és erőkre, amelyek hosszú és változatos múltjából táplálkozva az identitását meghatározták. Metaforák segítségével igyekeztem a kiérlelt identitást árnyalni, újabb önértelmezési szempontokat beemelni, amelyek alapjául szolgálhatnak egy olyan intézményi fejlődésnek, amely a múlt eredményeit elismeri, elfogadja és beépíti a jövőképebe, mégpedig úgy, hogy nemcsak a jelen kihívásait képes észrevenni, hanem meg is előlegezi mindazt, amire a jövőben szükség lesz. Ha imaginációban egy képpel kellene megragadni ezt az identitást, akkor az elmúlt pandémiás időszaknak azokat az előadásait hívnám segítségül, amelyekben énekesek, zenészek találkozási és együttműködési lehetőség hiányában a lakásuk védelmében készítettek el és adták közre a saját szólamuk hangfelvételét, így minden elszigetelő kényszer ellenére létre tudták hozni egy zenemű közös előadását, amely az online térben jutott el a zenekedvelőkhöz. A Nagykönyvtár jövőképét egy könyvtárosokat és olvasókat, kutatókat, látogatókat, illetve helybeni és távhasználókat is összehangoló performanszban látom, a szónak az 'előadás' és a 'teljesítmény' értelmében egyaránt.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

(Az elektronikus forrásokat 2023-ban ellenőriztük.)

1. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára honlapja. Küldetésnyilatkozat oldal [online]. [S.l.]: DRK Nagykönyvtár, cop. 2022–2023. Hozzáférhető: <https://nagykonyvtar.drk.hu/nagykonyvtarrol/kuldetesnyilatkozat> [Megtekintve: 2023.01.19.]
2. Umberto Eco halálát követően került ki a világhálóra egy filmfelvétel, amely Ecót mutatja, amint ezen a hatalmas könyvtáron áthalad, és magabiztosan megtalál egy könyvet abban a labirintusban, ahol más eltévedne. Ld. Umberto Eco, *Sulla memoria. Una conversazione in tre parti*, 2015. Parte 1. Regia di Davide Ferrario. [YouTube-vidéo]. 4:56 perctől. Hozzáférhető: <https://www.youtube.com/watch?v=Hq66X9fzgc> [Megtekintve: 2022.05.02.]
3. A metafora kifejezést a kognitív nyelvészetben lefektetett értelemben, fogalmi metaforaként használom.
4. VARGA Zsigmond. A Kollégiumi Nagykönyvtár és a vele kapcsolatos Múzeum kialakulási története és egyetemes művelődéstörténeti jelentősége. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület, 1945. 377 p. Az idézet helye: p. 5.
5. Uo.
6. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma és Diákotthona, Debreceni Református Kollégium Dóczy Gedeon Gimnáziuma, Kölcsey Ferenc Református Gyakorló Általános Iskola, Debreceni Református Kollégium Óvodája.
7. MAHONEY, James – THELEN, Kathleen Ann. A theory of gradual institutional change. == Explaining institutional change: Ambiguity, agency, and power. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. p. 1–37. ISBN (Electronic) 9780511806414, ISBN (Print) 9780521118835; HEIJDEN, Jeroen van der. Institutional layering: A review of the use of the concept. == Politics, 31. (2011) 1., p. 9–18. Online ISSN 1467-9256; HEIJDEN, Jeroen van der – KUHLMANN, Johanna. Studying incremental institutional change: A systematic and critical meta-review of the literature from 2005 to 2015. == Policy Studies Journal, 45. (2017) 3., p. 535–554. Online ISSN 1541-0072
8. Path dependence. == Wikipedia: the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001–. Hozzáférhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Path_dependence [Megtekintve: 2023.01.19.]
9. FEKETE Csaba – G. SZABÓ Botond. A Kollégium Nagykönyvtára. == A Debreceni Református Kollégium története. Főszerk. KOC SIS Elemér, szerk. BARCZA József. Budapest: Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1988. p. 393–467. ISBN 963-300-301-6. Az elektronikus kiadás hozzáférhető: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=2> [Megtekintve: 2023.01.19.] Az idézet helye: p. 444.
10. A bizonyítékokon alapuló könyvtárosság (EBL – *evidence based librarianship*) elveit az orvosi könyvtárak honosították meg a könyvtártudományban és a gyakorlati menedzsmentben a döntéshozatali folyamatok támogatására az elmúlt húsz évben. A lényege „a felhasználók által szolgáltatott, a könyvtárosok által megfigyelt, illetve kutatásokból leszürehető tényszerű bizonyítékok gyűjtése, értelmezése és felhasználása”. Vö. ismertetés SOMMERVILLE, Mary M. – BRAR, Navjit. A user-centered and evidence-based approach for digital library projects c. tanulmányáról: DRÓTOS László. Digitális könyvtárak felhasználóközpontú és bizonyítékalapú fejlesztése. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. (2010), 1., p. 32–36. ISSN 1586-2984. Hozzáférhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/7655/8649> [Megtekintve: 2022.05.02.] Az EBL meghatározta a bizonyítékok hierarchiáját is, ld.: L. ELDREDGE, Jonathan D. Evidence-based librarianship: an overview. == Bulletin of the Medical Library Association, 88. (2000) 4., p. 289–302. Hozzáférhető: https://www.researchgate.net/publication/12272006_Evidence-based_librarianship_An_overview [Megtekintve: 2022.05.02.]
11. A tudományos minősítést az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről megjelenéséig érvényben levő A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete a könyvtárakról tette lehetővé a jelentős tudományos, illetőleg muzeális értékű gyűjteménnyel rendelkező egyházi könyvtárak számára, ld. Művelődési Közlöny, 20. (1976) 13., p. 553–555. ISSN 0209-861X. Ezt követően azonban csak az Egyes könyvtárak tudományos könyvtárrá minősítése (megj.: Művelődési közlöny, 26. [1982] 9., p. 419. ISSN 0209-861X), a közlöny Közlemények rovatában megjelent, művelődési minisztériumi államtitkári aláírással közreadott lista tartalmazza konkrétan megnevezve a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen tudományos könyvtárrá minősítésének tényét.
12. Adatlapja: Tiszántúli Református Egyházkerület Kögyűjteményei – Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára és Teológiai Szakkönyvtára. == A Könyvtári Intézet honlapja. A Magyarországi Könyvtárak Adatbázisa oldal [online]. Az adatokat a könyvtár utóljára 2021. november 19. napon ellenőrizte. [Budapest]: [Könyvtári

- Intézet], [s.a.]. Hozzáférhető: <https://konyvtarakadatbazisa.oszk.hu/library.php?id=334> [Megtekintve: 2022.05.02.]
13. UNITAS: Egyházi Könyvtárak Közös Katalógusa és Információs Portálja [online]. Budapest: EKE – UNITAS, cop. 2010. Hozzáférhető: <https://www.unitas.hu/> [Megtekintve: 2022.05.02.]
 14. A szakkönyvtári identitást a könyv- és művelődéstörténeti műhelymunka, az állomány jellege indokolja a nagyobb egyházi gyűjteményekben – nálunk a református teológiai és egyháztörténeti, művelődéstörténeti örökség gyűjtése, reprezentálása –, és olyan kapcsolódási lehetőséget jelent országos viszonylatban, amely stratégiaileg kiaknázandó a gyűjteményeink láthatóságának növelése, illetve a különféle fejlesztési trendekhez való kapcsolódás elősegítése érdekében. Vö. ÁSVÁNYI Ilona. Egyházi könyvtár: Muzeális gyűjtemény? Tudományos könyvtár? Szakkönyvtár? == Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 63. (2016) 5., p. 198–206. ISSN 1586-2984
 15. A tanulmány előzménye a Szakkönyvtári Seregszemle 2020. évi konferenciájának előadása a Debreceni Nagykönyvtárról.
 16. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről: 53. § (1). == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV> [Megtekintve: 2022.05.20.]
 17. A Bibliothèques Européennes de Théologie honlapja [online]. [S.l.]: BETH, cop. 2023. Hozzáférhető: <https://beth.eu/> [Megtekintve: 2022.05.02.]
 18. Az EKE Hírleveleket országos szakmai levelezőlistákon és a honlapon osztják meg a nyilvánossággal. Ld. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése honlapja. EKE Hírlevél aloldal [online]. Budapest: EKE – Egyházi Könyvtárak Egyesülése, cop. 2015. Hozzáférhető: <https://eke.hu/hirlevelek> [Megtekintve: 2022.05.02.]
 19. FEKETE – G. SZABÓ. I. m., p. 450.
 20. Ez a probléma nem újkeletű, már Kalós Mózesnek felróták, hogy igazgatása alatt (1831–1844) „a könyvtár hagyományos rendjén, több tekintetben rendezetlenségén, illetve szükségállapot jellegű megoldásain” nem sokat javított. FEKETE – G. SZABÓ. I. m., p. 439.
 21. Uo., p. 440.
 22. Orvostudományi könyvek: FEKETE Csaba – NAGY József, összeáll. MÓDIS László, szerk. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának katalógusa. 16. köt. Orvostudomány. Debrecen: KLTE Könyvtára, 1972. 237 p. (Régi tiszántúli könyvtárak, 1.); Kéziratok: FEKETE Csaba – SZABÓ Botond. A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Debrecen) kéziratkatalógusa: 1850 előtti kéziratok. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1979. 310, [1] p. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai, 1.). ISBN 963-200-100-1; Földrajz: BARCZA Józsefné – SZATHMÁRY Sándorné, szerk. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának katalógusa. 20. köt. Földrajz. Debrecen: [KLTE Könyvtára], 1984. 270 p. ISBN 963 471 336 X (Régi tiszántúli könyvtárak, 3.)
 23. LUDVIG Ádám. Térképek digitalizálásának és feldolgozásának menedzsmentje. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem Informatikai Kar. Debrecen, 2020. 71 p. Hozzáférhető a Debreceni Egyetem területéről: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/284255> [Megtekintve: 2022.05.02.]
 24. Két példa legutóbbi kiadványaink közül: Pathai István református szertartási könyvecskéje (1617); Úrvacsorai rend Milotai Nyilas István Ágendájából; Melius Juhász Péter szertartási intelmei (1563). A szövegkiadást sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a magyarázatokat írta FEKETE Csaba. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2020. 317 p. ISBN 978-615-81564-0-0; OLÁH Róbert. A Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár RMK-katalógusa. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2021. 575 p. ISBN 978-615-81564-2-4
 25. BÁLINT Ágnes. A tárgyi feltárás mint hozzáadott szakkönyvtári érték – dilemmák. Előadás. Sokszinűségben hasonlóság: EKE Konferencia, Esztergom, 2019. június 24–26.
 26. ZAUGG, H. – ZIEGENFUSS, D. H. Comparison of personas between two academic libraries. == Performance Measurement and Metrics, 19. (2018) 3., p. 142–152. ISSN 1467-8047
 27. A 22/2005 (VII. 18.) NKÖM Rendelet a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról az 1. §-ban a következőket tekinti muzeális dokumentumnak: középkori kódex vagy nyelvmélek; középkori, koraújkorai kézirat; 1701 előtt megjelent könyvtári dokumentum; 1851 előtt Magyarországon megjelent könyvtári dokumentum; 1851 előtt külföldön megjelent hungarikum; továbbá olyan dokumentum, amely jogszabály vagy a könyvtár gyűjtőkori szabályzata szerint végleges megőrzési (archiválási) kötelezettséggel található a könyvtár gyűjteményében.
 28. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről: 60/B § (2). == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV> [Megtekintve: 2022.05.20.]

29. A Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása honlapja [online]. [Budapest]: Országos Széchényi Könyvtár – [Szeged]: SZTE Klebelsberg Könyvtár, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://mkdny.oszk.hu/> [Megtekintve: 2023.02.06.]
30. Az olvasói típusok arányszámai a járványt megelőző „normális” évből származnak. A járvány alatti bezárás és a szolgáltatások korlátozása, illetve belső arányainak kényszerű átalakulása nyilvánvalóan más működési statisztikákat eredményezett. A járvány alatti működésről az egyházi könyvtárak alkalmazkodását felmérő és ismertető publikációkhoz mi is hozzájárultunk adatszolgáltatással, vö. ÁSVÁNYI Ilona. „Nyugodt munkával keresve kenyerünket”: Az egyházi könyvtárak a pandémia idején. == Könyv, könyvtár, könyvtáros, 29. (2020) 5., p. 3–18. ISSN 1216-6804; ÁSVÁNYI Ilona – KÖVÉCS Ildikó. „Ne veszítétek el tehát bátor bizalmatokat”: Egyházi könyvtárosok és könyvtárak a pandémia második hullámában. == Könyv, könyvtár, könyvtáros, 29. (2020) 11., p. 10–28. ISSN 1216-6804
31. A látogatási statisztikai számadat tartalmának megvilágítására el kell mondani, hogy a könyvtár látogatása a múzeumi kiállítóterekkel együtt történik, amiben feltárul a közös közgyűjteményi intézményben való működtetés előnye, mivel így a két intézmény olyan szinergiákat képes életre hívni, amelyek kölcsönös előnyökkel járnak mindkét fél számára.
32. Némelyik kötethez könyvtári csere útján még hozzá lehet jutni, hosszú távon a sorozat (ISSN 2064-6909) darabjai elektronikus könyvtárban lesznek elérhetőek.
33. 500 év a könyvkötések tükrében: debreceni mesterek története (időszaki kiállítás, rendezte: Oláh Róbert, a Nagykönyvtár munkatársa, 2017).
34. Forradalmárok, utazók, kivándorlók: magyarok Amerikában (időszaki kiállítás, rendezte: Venkovits Balázs, a Debreceni Egyetem BTK Angol-Amerikai Intézet docense, intézetigazgatója, 2019).
35. Útmutató a Nagykönyvtár használatához: E-segéd [online]. [Debrecen]: DRK Nagykönyvtár, cop. 2022–2023. Hozzáférhető: <https://silver.drk.hu/eseged/index.html> [Megtekintve: 2023.02.06.]
36. A TTRE Nagykönyvtár YouTube-csatornája [online]. Hozzáférhető: <https://www.youtube.com/channel/UC7nKqVioWyZ7yjs1I24vhw> [Megtekintve: 2022.05.20.]
37. Ilyen például a *Musée virtuel de protestantisme* tudásbázisa: A Musée virtuel de protestantisme honlapja [online]. [Paris]: Musée protestant, cop. 2023. Hozzáférhető: <https://museeprotestant.org/> [Megtekintve: 2023.02.02.]

(Beérkezett: 2022. május 5.)